

Engelsiz mekânlara doğru

Türkan Batur Başar

Hacette Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü Mezunudur (2011). Uşak Üniversitesinde Sosyal Hizmet Uzmanı ve Engelli Birimi Koordinatörü olarak 4 yıl görev yaptı. Halen Medipol Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Sosyal Hizmetler Bölümünde Öğretim Görevlisi ve Engelli Birimi Başkanı olarak görev yapmaktadır. Aynı zamanda Türkiye Engelsiz Bilişim Platformu İstanbul Temsilcisidir.

Mekân insan yaşamını önemli oranda belirleyen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Hümanistik yaklaşımın temsilcilerinden olan Maslow, sağlıklı bir kişiliğin gelişebilmesi için piramit şeklinde bir ihtiyaçlar hiyerarşisi belirlemiştir. 5 aşamadan oluşan bu piramit; sırasıyla fizyolojik gereksinimler, güvenlik gereksinimi, ait olma, saygınlık gereksinimi ve kendini gerçekleştirme gereksinimi aşamalarından oluşur. Bu yaklaşıma göre temel ihtiyaçları karşılanan insan; topluma aktif olarak katılım sağladıkça kendine saygı, güven, başarı gibi ihtiyaçların bulunduğu piramidin tepelerine doğru çıkar ve nihayetinde “kendini gerçekleştirme aşamasına” ulaşır. Ruh sağlığı alanında çalışan meslek elemanlarının amacı; insanların kendini gerçekleştirme aşamasına gelmesinin önündeki engelleri ortadan kaldırmasına yardım etmektir. Bu açıdan yaklaşacak olursak; “mekân” unsurunun kişinin “kendini gerçekleştirme aşamasına” ulaşmasında oldukça önemli bir rol oynadığını söyleyebiliriz. Hareket kabiliyetinizin kısıtlandığı, ihtiyaçlarınıza uygun olmayan tasarımlarla düzenlenen bir mekânda yaşadığınızı düşünün; kendinize ve topluma ne kadar faydalı bir birey olabilirsiniz? Basit düzeyde düşünecek olursak; insan kendini huzurlu, mutlu hissettiği mekânlarda kendisiyle daha barışık yaşar dolayısıyla daha üretken, daha aktif ve topluma daha faydalı bir birey olur. Bu bilgiler ışığında burada özel bir grubun önemi ortaya çıkıyor. “Engelliler”, bir başka deyişle “engellenenler...”

Doğru Kavram

Öncelikle bir konuya açıklığa kavuşturmak istiyorum. Ülkemizde engelli bireyleri tanımlarken kullanılan “sakat”, “özürlü”, “çürük” gibi kavramlar bir

terminoloji kargaşası yaratmıştır. Bu kavramların hepsi aynı tanıma yönelse de; bazı kelimelerin daha olumsuz mesajlar taşıdığı bir gerçektir. Engelli bireylerle yapmış olduğum görüşme ve gözlemlere dayanarak söyleyebilirim ki; sakat, çürük, malul gibi kavramlar engelliler tarafından aşağılayıcı kelimeler olarak algılanıyor. Geriye daha kullanımı daha yaygın olan “engelli” ve “özürlü” kelimeleri kalıyor.

Kanunlar Engelliden Yana

“6462 sayılı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Yer Alan Engelli Bireylere Yönelik İbarelerin Değiştirilmesi Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” kapsamında ülkemizdeki tüm mevzuatta yer alan sakat, çürük, malul, özürlü gibi kelimeler 3 Mayıs 2013 tarihi itibarıyla, yerini *engelli* ifadesine bırakmıştır (1).

Türk Dil Kurumu Nasıl Tanımlıyor?

Türk Dil Kurumuna baktığımız zaman özürlü kelimesinin *kusuru olan, defolu*, engelli kelimesinin ise *engeli olan, mâniâli* şeklinde tanımlandığını görüyoruz. Doğuştan veya sonradan geçirdiği bir kaza sonucunda, vücudunda bir hasar ya da eksiklik oluşan bireylere *özürlü* diyerek onları *kusurlu, defolu* diye tanımlamamız ne kadar doğru? Oysa engelli kavramı *engellenmeyi* akla getirdiği için daha yapıcıdır.

Sosyal hizmet disiplinine göre bireylerin toplum içindeki işlevselliği yeteneğini etkileyen şey, birey ve çevresi arasındaki etkileşimdir. Buna *çevresi içinde birey yaklaşımı* denir. Engelli kelimesi de kişiyi çevresiyle birlikte değerlendiren, kişinin toplum içinde karşılaştığı sorunların etrafındaki eksikliklerden, hatalardan

kaynaklandığını gösteren bir kavramdır. Bu sebeple sosyal hizmet alanında çalışan biri olarak engelli kavramının daha çözüm odaklı olduğunu düşünüyorum.

Engel, Fiziksel Çevre ile İlgilidir!

Herkes her konuda engelli olabilir. Gece saatlerinde tüm şehirde elektrikler kesilirse zifiri karanlıkta görmemiz engellenir, internet kesilirse bilgiye erişimimiz büyük oranda engellenir. Dolayısıyla engel, fiziksel çevreyle ilgilidir. Aslında engelli birey, fiziksel çevrede yer alan çeşitli yapılar tarafından engellenen kişidir. Dikkatlerin çekilmesi gereken temel husus; bu yapıları inşa edenler de bizleriz, yine bu yapıları engelli bireylerin kullanımına yönelik düzenleyerek *erişilebilir* bir ortam hazırlayacak olanlar da bizleriz.

“*Erişilebilirlik; engellilerin evlerinden çıkabilmeleri, başkalarına ihtiyaç duymadan binalara ve açık alanlara ulaşabilmeleri ve bunları kullanabilmeleri, kısaca toplumsal yaşama katılabilmeleri için yapıllı çevrede ve kentsel hizmetlerde alınması gereken fiziksel ve mimari tüm tedbirleri içermektedir. Kaldırımlarda, yaya geçitlerinde, parklarda, çocuk oyun alanlarında, kamunun hizmet verdiği ve kamu kullanımına açık tüm binalarda ve ulaşım hizmetlerinde erişilebilirlik tedbirlerinin alınması, yalnızca engelliler değil hareketlerinde kısıtlılık yaşayan yaşlılar, hamileler, çocuklar, bebek arabalıları, çok uzun veya çok kısa boylu kişiler için büyük önem taşıyan bir gerekliliktir*” (2). Aile ve sosyal Politikalar Bakanlığının bu söyleminden de anlaşılacağı üzere erişilebilirlik, sadece engellileri değil toplumun tüm bireylerini etkileyen bir konudur. Bu sebeple engellilik alanında çalışan meslek elemanları erişilebilirliğin “evrensel tasarım” bir başka ifadeyle “herkes için tasarım” ilkesine göre yapılandırılması gerektiğini savunur.

Engelleri Kaldırmak İçin Başlatılan Mevzuat Yolculuğu

Herkes için erişilebilir mekânlar oluşturmak adına mevzuatımızdaki ilk önemli yasal düzenleme, 1997 yılında 3194 sayılı İmar Kanununa “Fiziksel çevrenin özürsüzlük için ulaşılabilir ve yaşanabilir kılınması için, imar planları ile kentsel, sosyal, teknik altyapı alanlarında ve yapılarda Türk Standartları Enstitüsü’nün ilgili standartlarına uyulması zorunludur.” maddesinin eklenmesiyle başlamıştır (3). Süreci aktif olarak başlatan düzenleme ise 2006 yılında şimdiki adıyla 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanuna geçici maddelerin eklenmesiyle gerçekleşmiştir. Eklenen bu maddelere göre; kamu binalarının, kamuya açık alanların ve toplu taşıma araçlarının engellilerin kullanımına uygun hale getirilmesi için yetkililere yedi yıl süre verilmiştir. 2012 yılında yani yedi yıllık sürenin bitimine doğru yedi yıllık süre bir yıl daha uzatılarak sekiz yıl şeklinde değiştirilmiştir ve Kanuna, erişilebilirlik düzenlemelerini denetleyecek komisyon ile ilgili bir fıkra eklenmiştir. Eklenen bu yeni fıkraya göre; “her ilde Aile ve Sosyal Politikalar, Bilim, Sanayi ve Teknoloji, İçişleri, Çevre ve Şehircilik, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlıkları ile engelliler ile ilgili konfederasyonların temsilcilerinden oluşan komisyon, kurumlarının erişilebilirlik düzenlemelerini denetleyecektir” (4).

Denetleme komisyonunun mevzuata eklenme süreci, erişilebilirliğin gitgide daha sağlam maddelerle yasada yer alması açısından ilgili camiada sevindirici bir gelişme olarak kabul edilmiştir. Ancak komisyonun sekiz yıllık sürenin sonunda eksiklik tespit ettiği kuruma 2 yılı geçmemek üzere ek süre verebileceği ile ilgili hüküm, erişilebilirliği dört gözle bekleyenler için bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Bu gelişmeden bir yıl sonra 2013 yılında komisyonun çalışma usul ve esaslarını belirlemek ve gelecek para cezalarının kullanımına ilişkin hususları belirlemek amacıyla, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından “Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği” yayınlanmıştır. Bu yönetmelikte erişilebilirlik denetlemeleri için binalar, açık alanlar ve toplu taşıma araçları 3 ana gruba ayrılmış ve her biri için “izleme ve denetleme formu” oluşturulmuştur. Bu formda, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Türk Standartları Enstitüsü işbirliğiyle belirlenen “erişilebilirlik standartları” yer almaktadır (5).

Erişilebilirlik standartları

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Türk Standartları Enstitüsü iş birliğiyle belirlenen erişilebilirlik standartları, kişi ve kurumların bu alandaki çalışmalarını doğru bir biçimde gerçekleştirmelerini sağlayacak önemli bir kaynak olmuştur. Bu standartların, çıkılmayacak kadar

dik rampaları veya önünde bariyer (ağaç, direk vs.) bulunan hissedilebilir yüzey çalışmaları gibi erişilebilirlik adı altında yapılan yanlış düzenlemeleri geride bırakacağı umulmaktadır. Zira bu standartlar; rampaların eğiminden merdiven basamaklarının derinliğine, işaret tabelalarının harf büyüklüğünden priz ve aydınlatma düğmelerinin yerden yüksekliğine kadar çok kapsamlı detaylara açıklık getirmiştir.

Yasada Belirtilen Sürenin Sonuna Geldik!

2015 yılını geride bıraktığımız bu günlerde hem sekiz yıllık mühlet süresini hem de denetleme komisyonunun verebileceği ek süreyi tamamlamış bulunmaktayız. Mevzuatımıza göre kamu kurumlarının, halka açık her türlü açık ve kapalı alanların ve özel / kamu toplu taşıma araçlarının, artık erişilebilir olması gerekiyor. Erişilebilir olmayan yapılar için kanunda belirtilen cezai işlemlerin uygulanması bekleniyor. Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliğine göre; “komisyonlar tarafından yükümlülüklerini yerine getirmedeği tespit edilen halka açık hizmet veren her türlü yapılar ve açık alanlarla toplu taşıma araçlarının sahibi olan gerçek ve özel hukuk tüzel kişilerine her bir tespit için 1000 TL’den 5000 TL’ye kadar; belediyeler ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarına her bir tespit için 5000 TL’den 25000 TL’ye kadar idari para cezası uygulanabilecektir” (5).

Para cezası caydırıcı olsa da bu konuda kalıcı bir çözüm oluşturmayacağı aşikârdır. Zira engelli bireylerin kullanımına uygun olmayan bazı yapıların, erişilebilir hale getirilmesi için gereken maliyet, ceza bedelinden çok daha fazla olabilmektedir. Bu maliyeti karşılamakta güçlük çeken bazı kurum ve kuruluşlar için ceza bedelini ödemek, erişilebilirlik düzenlemelerini yapmaktan daha basit bir çözüm olarak algılanabilir. Bu algının önüne geçmek için toplumun “düşünce” boyutunda bir değişikliğe yöneltilmesi gerekmektedir. Toplumda sosyal projeler, kamu spotları gibi uygulamalar aracılığıyla erişilebilirliğin insanca bir yaşam sürmenin koşulu olduğuna ilişkin farkındalık ve bilinçlendirme çalışmalarının artırılması gerekmektedir. Çünkü insanlar ancak birbirlerini tanımaya ve özel ihtiyaçlarının farkına varmaya başladıkça uyum içinde yaşamaya başlayabilir. Kişi ve kurumlar, bir dayatma olmaksızın veya bir denetleme beklemezsiniz kendi erişilebilirlik düzenlemelerini yapmaya başladıkları zaman “engelsiz bir toplum” olduk demektir.

Engelli Bireyin Dilinden “Erişilebilirlik”

Topluma aktif katılım sağlayan engelli bireylerin artması, herkes için tasarlanan “erişilebilir yaşam dostu mekânlar” ile doğru orantılıdır. Engelli birey; yaşam

dostu erişilebilir mekânların bulunduğu toplumda eğitim, istihdam gibi çeşitli alanlarda daha görünür hale gelir ve bu sayede sorunları, ihtiyaçları beklentileri doğrultusunda çözüm üretme aşamalarında aktif rol oynama şansını yakalayabilir. Bu durum, sosyal refah düzeyi yüksek bir toplumu da beraberinde getirir.

“Evden çıkacağım zaman, fiziksel koşullardan dolayı mutlaka birilerinin yardımına ihtiyaç duyuyorum. Bu genellikle kardeşim oluyor. Kardeşim yoksa kuzenim ya da annem olabiliyor. Ama hiç biri yoksa çıkamıyorum evden! Ayrıca toplu ulaşım araçlarını kullanmam mümkün değil. Metrobüste rampa sistemi inanılmaz kullanışsız. Şoförler çoğu zaman saygısız, insanlar anlayışsız. Duraklar erişilebilir değil. Asansörler %90 ihtimalle bozuk ya da kapalı! Yollar ve kaldırımlar ha keza... Sonuç olarak kendi aracım yoksa her seferinde taksi tutmak zorunda kalıyoruz. E bu da (hele İstanbul gibi bir yerde) ciddi bir mali güç gerektiriyor. Sözün özü, kentleri ve mekânları erişilebilir kurgulamayan toplumlar bizleri engelli hale getiriyor!”

Yazımı hazırlama sürecinde irtibata geçtiğim; omurlilik yaralanması nedeniyle 1999 yılından bu yana tekerlekli sandalye kullanan engelliler.biz Platformunun Yayın Yönetmeni Bülent Küçükbaşlan’ın “Yaşam dostu mekânların önündeki engeller nelerdir?” sorusuna vermiş olduğu yukarıdaki cevap, erişilebilir mekânların önemini gözler önüne sermektedir.

Bitirirken...

Sonuç itibarıyla ülkemizde özellikle mevzuat düzenlemelerinden sonra erişilebilirlik çalışmaları hız kazansa da uygulamalarda bir takım eksiklikler bulunmaktadır. Bu eksiklikler; “engelliler için” anlayışının, yerini “engelliler ile birlikte” anlayışına bırakmasıyla önemli oranda giderilebilir. Erişilebilir yaşam dostu mekânların önündeki engelleri kaldırmak için kalıcı bir çözüm oluşturmak, ancak bu sorunu yaşayan bireylerin çözüm sürecine dâhil olması ve sorunu kendi açılarından ele alıp değerlendirmeleri ile mümkündür.

Kaynaklar

1) 6462 Sayılı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Yer Alan Engelli Bireylere Yönelik İbarelerin Değiştirilmesi Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. (2013). T.C. Resmi Gazete, 28636, 25 Nisan 2013

2) <http://eyh.aile.gov.tr/uygulamalar/erisilebilirlik/erisilebilirlik-bilgilendirme-filmi> (Erişim Tarihi: 10.01.2016)

3) 3194 Sayılı İmar Kanunu, (1985). T.C. Resmi Gazete, 18749, 9 Mayıs 1985

4) 5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanun. (2005). T.C. Resmi Gazete, 25868, 7 Temmuz 2005

5) Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği. (2013). T.C. Resmi Gazete, 28713, 20 Temmuz 2013